

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

A Szamos, Maros, Körös, Temes nevének eredete. Erről a kérdésről Melich János, A magyar nyelvtudomány kézikönyve című vállalatban, (I. k. 6. füzet első fele „A honfoglalás kori Magyarország”), hosszú tanulmányt közöl. Ebből vesszük ki a következőket: A legrégebb Szamusz, Marisz, Grisz, Tibisz alakok végelemzésben thrák — dák nevek. Innen kerültek át a latinba, ebből a keleti germánba: a gótbá s a vele közel rokon gepidába és vandálba. A gótpetidából jutottak át a hunba, innen az avarba, majd a bolgár-törökökbe Szamusz, Marisz, Krisz és Timisz alakban, ahonnan a magyarba kerülve, beleilleszkedtek *us, üs, is* végű hely- és vízneveink közé. IX—X. századbéli ó-magyar alakjuk ez: Szamus — Szomus, Maris — Moris — Morus, Kris, Timis — Timüs. A magyar átvétel sem a szláv nyelvekből, sem az oláhból, sem a szászból egyáltalán meg nem magyarázható. Oláh is, szász is (nyugati germán) a magyartól tanulta el a folyóneveket. Ez kétségbevonhatatlan megállapítás.

Mind a négy folyónév csak úgy tarthatta meg eredeti szóvégi sz-ét (a thrák-dák is indogermán nyelv), hogy a Kr. u. I. századtól, vagyis első említésüktől a honfoglalásig olyan nyelvekbe került át, latin, gót-gepida, amelyek ismerték a szóvégi sz-et. Ezt nem ismeri se a szláv, se a nyugati germán, se az oláh, de ismerik a török nyelvek, tehát ezek közvetítették azt a magyar nyelvbe. „Ezzel aztán (persze egyebek mellett is) a török

nyelvi folytonosság a szóbantorgó területen a hun, avar és bolgár-törökökön át a honfoglalásig bizonyítva van.” Hogy a magyarok előtt Slavóniában, Baranyában, a Duna—Tisza-közén, egész Tiszántúlon és Erdélyben már szlávfosodó bolgár-törökök laktak, azt Melich egész sereg történeti és nyelvi ténnyel bizonyítja. Idetartozik a *Laborc* (= Alp-Bars = hős párdúc, egy bolgár vezér neve), a négy *Krassó* (= Kara-szu = fekete víz, Baranyában, Verőcében, Krassóban, Szatmárban) és *Küküllő* (Kükheg = Kökényes) folyó neve. Olyan eredmények ezek, amiket hirdetni kell az iskolában.

B. Zs.

A Fruska gora nevének eredete.

Tudjuk, hogy ezt a hegynevet Nagy Károly frankjaival hozták kapcsolatba. Melich János, akinek annyi gyönyörű helynév-magyarázatot köszönhetünk, kimutatja, hogy ez a fel fogás teljesen téves (*Zeitschr. für slavische Phil.* 1925). Okévelesen igazolható, hogy francia és vallon telepesek már 1042—48 között jöttek hazánkba. Bizonyára ilyenek lehettek a névadói az első kereszties hadjáratok alkalmával a külföldi krónikástól feljegyzett *villa advenarum Francorum* vagy *Francavilla* szerémségi helységeknek, amelyeket magyarul *Olasz*-nak hívtak. Legnépesebb volt köztük *Nagyolaszi* (Bodrogolaszi neve is 1224-ben *Francavilla* volt. Olasz akkor *gallicus-t* jelentett). Ezek lakosait hívták az akkor szórványos szerb-horvátok *fruzsi*-nak s róluk vagy köz-

ségeik után a hegyet *Fruzsszkája* v. *Fruska gora*-nak vagyis *Franciák hegyének*. A többségben lévő magyarok (l. Niketos Akomin. leírása a magyar-görög hadjáratról 1128—1154 között) a hegyet *Tarcal*-nak és *Árpatarló*-nak nevezték. Így találjuk ezt *Lazius* 1556-i térképén is (A magyarok a XV. sz. első felének huszita üldözései közben vándoroltak ki). *Árpatarló*, a mai *Ruma*, jelentékeny helység volt a XIII—XV. sz.-ban. (Bizonyára az lehetett *Tarcal* is.) Róla kapta nevét a hegység. A *Fruska gora* szerb-horvát neve a XI. sz. után keletkezett. Maga a Szerémség 1018-ig a Bolgár birodalomhoz tartozott s csak mintegy 20 évig állott frank fenhatóság alatt.

B. Zs.

Fő és tő. Hogy mennyire közömbösek vagyunk földrajzi műnyelvünk iránt s ebből a nemtörődömségből kifolyólag miképen pusztítottuk ősi nyelvünkünket, arra kiáltó példa címbe tett két szavunk is. A budai *Disznófőről*, nemrégiben intelligens szájából hallott kalandos szómagyarázat íratja velünk ezeket. *Fő*-nek mondták a régi nyelvből az erek, patakok kibugygyanása helyét, eredetét, forrását, kezdetét, deák terminussal „caput fluminis.“ *Disznófő* tehát a. m. *Disznóforrás*, a *Disznópatak* v. *kút* forrása. A *disznó* nevet pedig az ott tanyázó vaddisznóktól (tehát nem holmi disznókoponyától) kapta. *Disznózúg* (a mai Zúgliget) pedig a. m. a *Disznópatak* völgy *zuga*. Ezt régen tisztázták. *Disznóforrást* sokfelé találunk, *Disznófeje* hegyet, persze a patakról átvéve, ismerünk Csíkmadaras közelében. *Gyesznód*, *Gyesznó* patakjaink is vannak, épenúgy mint pl. *Libád*, *Tikód*, *Kosd*, *Juhód*, *Ökör*, *Kabola*, *Harkály*, *Esztrag*, *Vidra*, *Baglyod*, *Hollód* stb. patakok. Érthetők már most az ilyen nevek: *Özfő*, *Lófő*,

Kabola, *Kereklótejtava* (Bogyiszló Nyr. 3, 47.), *Lófő* (vize) stb. Természetes ezek szerint, hogy van: *Jófő*, *Sárfő*, *Asztfő*, *Sédő* (jelzősalakban pl. *Köszörüsédő*), *Patakő*, *Kütfő*, *Tüzfő*, *Kökénő*, *Fenyőő* stb. folyó- és helynevek, vagy *Vápaő*, *Lápaő*, *Horhóő*, *Völgyő*, *Szurdukő*, *Szakadátő* stb., nem is szólva az ilyenekről: *Tapolcaő*, *Zalaő*, *Rábaő*, *Bódvaő*, *Köröső*, *Krassóő* stb. De kezdete, feje, főrése lehet egyéb vízrajzi objektumoknak is, mint pl. *Gátfő*, *Hanfő* (régii halas a Hanságban), *Tőfő*, *Mocsártő*, *Fertőtő*, *Balatontő* stb. (de persze másoknak is, pl. *Gyepőtő*, *Szigettő*, *Pástő*, *Berekő*, *Erdőő*). *Tő*-nek mondták régen a patak lábát, végét, torkát, torkolatát (Zsitvatorok, Drávatorok) vagy szádját (Sövényaszád, Drávaszád). Ime pár példa: *Zsitvatő*, *Erecstő*, *Usztő*, *Süttő*, *Sártő*, *Foktő*, *Vészitő*, *Araktő*, *Maraltő*, *Köröstő*, *Marostő*. Tanönyvróinknak kellene e magyar szemléletből fakadt terminusokat felújítaniok.

Ürgeteg. E biharmegyei helyneveinket a *M. Ny.* XIII:231, *Üрге* + *tagból* (*Üрге* + föld, határrész) magyarázza. Minthogy azonban a *tag* ilyen értelemben nem régi szó, községünk pedig már 1341-ben osztozkodás tárgya volt (*Wrgeteg*, *Vrgeteg*, Anjouk. Okmt. IV. 79. 80.), kétségtelen, hogy az, olyan főnév az *üreg* — *ürög* (forog) igéből, mint *suvatag*, *zuhatag* stb. vagy *Lecseteg* (F. és E. 1924. 120. l.). Az ott említett *Lecse* névvel, erekkel átszőtt rét, Bodroglókban is találkozunk (Pálfölde).

Üllő, patak Csíkszentmárton mellett. *Üllő* helyneveinket, mely Árpád második fiának a neve is, *Gombocz* (*M. Ny.* XI. 437), a kazár *Illig* = uralkodó, fejedelem nevével veti össze. Most

előbukkan ez pataknevben is, mégpedig a kifelé siető *Úz* közvetlen szomszédságában. Ez talán azért érdemel figyelmet, mert a szomszédos Háromszékben is vannak török eredetű hely- és pataknevek, pld. *Uzon* (Uzom, Uzun), *Uzonka és Besenyő-patak* stb. *Kajtorhegy, Kőkegy, Kőkös* (Lip-szkyben még Kőkény) és *Pánca-hegy* (ami talán Pánca-hegy lesz, v. ö. *Karapanca*, Drávatorok) stb. Tehát egy újabb személynévből jött folyónév. A madarasi—karcagi határban is van egy *Üllő*, dülönév, régi Tiszaág.

Verőfény. Ezt a pompás magyar szót is be kell iktatni földrajzi műszavaink közé. Hogy mi a jelentése, mindnyájan tudjuk, de azt már kevesen, hogy a *Verő, Verőoldal* és *Verőfény* milyen sűrűn használt név, különösen a palócság és Erdély hegyvidékein. A hegy déli, napsütötte oldalát hívják így az árnyékossal szemben. Pld. *Várészka* és *Várverőfénye* (Hidalmás). Egy másik hegyről is olvassuk, hogy van *észka* és *verőfénye*, máshol van *Verőfény hegy* és *Verőfény pataka*, amint van *Havad-hegy* és *Havad pataka* (Orbán: Székelyföld IV. 3.). *Észka* a fagyos, észkos, hideg hegyoldalt jelöli (több helyen Kolozsban). Régebben voltak *Verőfény* és *Naptény* nevű községeink is (Baranya, Somogy stb.). Hasonló ehhez a *Salgó* hegynév pld. Markosfalván. Ez a. m. fénylő, ragyogó. Egy többlől valók vele *Salgó-hegy* és róla elnevezett helyneveink (M. Ny. IV. 418).

B. Zs.

A zágráb—spalatoj vasut. R. Marek a *Geographische Zeitschrift* 1926. évf.-ának 2. füzetében beszámol arról az örvendetes eseményről, hogy 1925. júl. 25.-én megnyitották a Zágráb és Spalato közti vasútvonalat, s hogy a

vonat a 434 km. hosszú utat 13 óra és 55 perc alatt teszi meg. Elmondja röviden a vasút történetét is és azt állítja, hogy bár az osztrákok a Spalato—Knin vonalat már 1877-ben megnyitották, a magyarok vonakodtak az Ogulinig terjedő meghosszabbítást kiépíteni, mert attól féltek, hogy Fiume forgalma e miatt kisebbedni fog. Közvetlen a háború kitörése előtt azonban mégis megnyitották az Ogulin—Plaški szárnyvonalat. Az 1918.-i felfordulás megszüntette az osztrák-magyar ellentétet, s most már mi akadályunk sem volt annak, hogy a jugoszlávok a Fiume végleges elvesztése miatt életkérdéssé vált vasútvonalat sürgősen kiépítsék. 1919-ben már meg is nyitották a Plaški—Gospic, s 1922-ben a Gospic—Gračac vonalrészeket. Minthogy pedig a vízhiány a technikai nehézségeket erősen megnövelte, csak újabb 3 évi erős munka után sikerült az összeköttetést a knini vonallal megteremteni.

Ez az állítás azonban helyreigazításra szorul. Az igaz, hogy a magyar kormány hosszú ideig habozott az Ogulinig való meghosszabbítást vállalni, de nem kicsinyes féltékenységből, hanem amikor sűrűn lakott vidékek vasúti összeköttetés híjával voltak, nem tartotta megengedhetőnek, hogy gazdaságilag majdnem teljesen értéktelen területen óriási költséggel 200 km. hosszú vasútvonalat építsen csak azért, hogy Spalatonak egyenes összeköttetése legyen Béccsel. Végre mégis engedett az osztrákok unszolásának s már 1912 őszén megkezdték a munkálatokat azzal, hogy 1919 jan. 27.-én be is fejezik. Egyszerre az egész 200 km. hosszú vonalat munkába vették; magyar mérnökök készítették el az összes terveket; magyar mérnökök végezték a traszportást s ők vezették mindenütt a munkálatokat is. Bár a háború kitörése

miatt az építkezéseket jóformán az egész országban beszüntették, itt még 1915 júniusában is 2000 munkás dolgozott. Erre az időre teljesen elkészült az Ogulin—Plaški vonalrész s ezt a forgalomnak át is adták. Elkészült többek közt a 2270 m. hosszú sinaci, remljeni s a Gračac vidéki több alagút. Befejezéshez közelálltak a gospíci és lorináci vízművek s a felépítmény és kavicsolás közeledtek Gospíchoz. A munkálatokat, hogyha lassúbb tempóban is, a háború végéig folytatták, úgy hogy amikor a vonal a jugoszlávok birtokába került, az már olyan előrehaladott állapotban volt, hogy néhány hónap múlva már megnyithatták a Plaški—Gospíc vonalrészét is. Az azután már a jugoszlávok ügyességén múltott, hogy bár a tervek, traszizozás s az előkészítő munkálatok már megvoltak, mégis 6 évbe került az építés befejezése. Hiába hallgatják el, letagadni nem lehet, hogy a Zágráb—Spalato közti vasútvonal megnyitása elsősorban a magyar mérnök dicsőségét hirdeti.

Szakáll Zsigmond.

Szepes- és sárosmegyei német települések. A XII. és XIII. sz.-ban az alsórajnamenti frank népeket nagy árvízkatasztrófa érte a vihardagályok betörése következtében. Így indult meg az a ny.—k. irányú vándorlás, melynek eredményeképpen Sziléziában, majd innen Felsőmagyarországon német-telepesek lettek új hazát. Szepes- és Sáros-megyékben telepedtek le a cipszernek nevezett középnémet nyelvű bevándorlók. Szabadságlevelet s külön főbírókat kaptak. (1271-ből őriznek egy „Freibrief“-ot.)

A XVII. sz.-ig úgyszólván állandó számbeli gyarapodásukról beszél a statisztika. Így 1869-ben 61.361 volt a számuk. Később azonban fogytak; ma

kb. 50.000-en vannak kerekszámában, mert a tót és ruthén elem szaporább lévén, elnyomja a cipszert.

Szepes- és Sáros-m. területe kb. 7300 km², lakóinak száma 350 ezer körül van. A Felsőföld átlagos népsűrűségét (50) itt is megtaláljuk tehát. 15 járás- és 12 r. t. v.-ban ill. 594 településben tömörül a 347.498 főnyi lakosság. Ebből az 594 településből 58 egyáltalán cipszer-mentes helység. A többi 536 település lakossága németekkel kevert és pedig számszerint 47.881 cipszerrel.

Az 536 helységből

456 település	50 léleknél kevesebb
34	50—250
28	250—750
4	750—1000
14	1000-nél több

németet számlál, vagyis a 750—1000 lakossal bíró települések száma a legkisebb, kbelül 1%-a a telepek számának. Ezzen felüli lakosságú helységek pedig kb. 2-5%-t tesznek ki.

Amíg a nagyobb lélekszámú telepekből a cipszer-föld lakossága kis %-ot tüntet föl, addig az 50 lélekszámon aluli német települések nagy százalékszámúval vezetnek. Hiszen: 536 helységből 456 ilyen, vagyis a cipszer-telepeknek mintegy 85%-a apró település.

A cipszer-településekre általában tehát jellemző a szétszórtság kis lélekszámmal. Mert amíg Bácska a nagy lélekszámú német településekkel vezet, addig a Szepesség éppen az ellentétet képviseli. Pl. a bácskai sváb-telepeknek csaknem fele 1000 lakoson felüli lélekszámot mutat.

A 12 városi település között *Késmárk képviseli az abszolút maximumot*, amennyiben 6317 lakosából 3242 német. Eperjessen viszont az országos átlagnak megfelelően 10% a német lakosság, Bártfán ellenben már 23%. *A százalékos maximumot egy kisebb*

település: *Szepesremete* adja, mert itt 1795 lakosból 1625 a cipszer, ami kb. 90%-nak felel meg.

Végül megemlíthetem, hogy Sáros- és Szepes-megyék lakói közül kb. 5%, illetőleg 22% a német. Mindkét vármegyében aránylag kevés a magyar lakosság: kb. 10—10%, ezzel szemben a tót 50—50%-kal szerepel és Sárosban kb. 20% rutén lakost is találunk.

Tóth Ferenc.

Közigazgatási változások. Veszprém vármegyében: *Ajka* nagyközség lett, *Berhida* és *Kiskovácsi* kisközségek *Berhida* néven nagyközséggé egyesültek, *Bakonyszentkirály* és *Magyarszentkirály* kisközségek egyesültek *Bakonyszentkirály* néven, *Bakonyszombathely* és *Magyarszombathely* *Bakonyszombathely* néven, *Nemesszalók* és *Pórszalók* *Nemesszalók* néven.

Vas vármegyében: *Kisasszonyfalva* és *Nagyasszonyfalva* kisközségek *Asszonyfalva* néven, *Köveskút* és *Salfia Köveskút* néven, *Pápóc* és *Szentmiklósfa Pápóc* néven egyesültek.

Balatonkeresztúr község határához tartozó *Máriatelep* és *Hullámtelep* lakott helyek *Balatonmária* ideiglenes néven kisközséggé alakultak.

A hajduböszörményi járás megszünt. A központi járásba osztották be *Alsójózsa*, *Felsőjózsa*, *Hajdudo-*

rog és *Téglás* községekkel együtt. (*Hajdu vm.*)

Czakó.

A romániai bolgárok. Romániában (nem számítva a megszállt magyar területet) a bolgárok három csoportra oszthatók. Az első csoportot a régi Dobrudzsában lakók alkotják (51.149 lélek), a másodikat az új Dobrudzsában az ú. n. „Cadrilater“ négyyszögben lakók (116.636), a harmadikat a besszarábiaiak (147.000). Ez összesen 314.785 bolgár nemzetiségű állampolgárt jelent, az összlakosság 1.8%-át. Ez a statisztika nem mondható teljesen megbízhatónak és pedig nemcsak az ismert oláh népszámláló módszer miatt, hanem azért is, mert Besszarábiában sok bolgárt oroszoknak, vagy moldovánnak írtak be még jóhiszeműleg is. Az itteni bolgárok egy része a kucsuk-kainardzsi béke (1774) után menekült ide a törökök elől, nagyobb részük pedig az 1806—1812-i háború után telepítették le Besszarábiában. Innen sokan vándoroltak azután még az orosz uralom alatt Dobrudzsába. Politikailag és etnografiaiilag legnagyobb gondot a „Cadrilater“-ben lakók okoznak az oláh „hódítóknak“, miután csak 1913-ban jutottak oláh impérium alá. Kultúrnívó tekintetében a legmagasabbban állanak a besszarábiaiak.

Podhradszky György.